

Col·lecció Cardona i Orfila del Seminari Diocesà de Menorca. Font: Josep Quintana

JOSEP MIQUEL VIDAL HERNÁNDEZ

Coordinador científic de l'Institut Menorquí d'Estudis

UNES COL·LECCIONS NATURALISTES DEL SEGLE XIX A MENORCA

El darrer terç del segle XIX fou per Menorca una època de gran activitat científica en el camp de les ciències naturals gràcies als treballs d'un grup de menorquins que, sense ser professionals, van demostrar una preparació científica rigorosa. Els seus estudis tingueren el suport epistolar, o algunes vegades directe, de nombrosos científics espanyols i estrangers interessats en el coneixement de la natura de Menorca, que amb els seus intercanvis de materials i publicacions constituïren una veritable xarxa científica de la qual dos menorquins, Francesc Cardona i Orfila (1833-1892) i Joan Joaquim Rodríguez i Femenias (1839-1905), actuaren en certa manera com a nexes d'unió. Aquests dos personatges van ser també els creadors de les dues col·leccions objecte d'aquest article.

El primer d'ells, Cardona i Orfila, era un prevere d'idees molt conservadores que en determinades èpoques de la seva vida es va moure en el món de l'ensenyament. Els seus interessos científics es van centrar específicament en el món de la malacologia i de l'entomologia, encara que també s'interessà per la geologia i l'arqueologia. Fou autor d'un catàleg de coleòpters de Menorca amb gairebé un miler d'espècies, i d'una sèrie de llibrets en què explica els seus intents per acli-

matar un cuc de seda d'origen xinès, l'*Attacus pernyi*, que en la seva terra d'origen habitava les rouredes, als boscos d'alzines de Menorca. Malgrat el tarannà integrista, la seva activitat com a científic fou sempre rigorosa i moderna dintre dels seus camps d'estudi.

El segon naturalista, Rodríguez i Femenias, tenia un perfil contraposat a l'anterior. Polític, home de negocis, banquer i propietari d'un diari entre altres coses, era un republicà bel·ligerant i anticlerical. La seva activitat científica es desenvolupà en el camp de la botànica, dins del qual va treballar en dos grups: les algues i les fanerògames. Escriví *Algas de las Baleares* (1888), que avui es considera l'obra seminal dels estudis de ficologia a la Mediterrània occidental, i la *Flórula de Menorca* (1905), una obra que durant més de cent anys ha estat de consulta obligada per tots aquells que volien estudiar la flora de Menorca.

Cardona i Orfila va crear una col·lecció malacològica que va estar dipositada originàriament al seu domicili particular, on la visitaven els viatgers il·lustres que arribaven a l'illa de Menorca i també els alumnes d'alguns centres educatius de Maó. De tot això hi ha constància al llibre de visites que tenia el prevere i que avui es conserva a l'Ateneu de Maó, on també es troba la col·lecció. Hi ha, però, dues altres col·leccions també creades per Cardona que estan dipositades a diferents institucions. Així, la col·lecció del Seminari Diocesà de Menorca molt probablement té un origen independent de la que el prevere tenia al seu domicili particular i fou creada pensant en la il·lustració del seminaristes. Una altra col·lecció està dipositada al Museu de Menorca i el seu ori-

patrimoni) (re

gen és més incert, perquè aquest museu fou creat molt després de la mort del prevere. Per tant, sembla que –tret que la col·lecció particular s’hagués partit– ha de provenir o bé del Museu Municipal, del qual el museu actual és hereu, o bé de l’Institut de Batxillerat de Maó, del qual Cardona fou director i professor i que originàriament era al mateix edifici on ara hi ha el Museu de Menorca.

La col·lecció de mol·luscs de l’Ateneu de Maó, que en principi és la particular de Cardona i Orfila, constava, quan fou adquirida per l’Ateneu, de dues mil cinc-cents espècies diferents de mol·luscs terrestres, marins i fluvials, fruit d’intercanvis amb naturalistes de molts països europeus i també nord-americans. Per a cada una d’aquestes dues mil cinc-cents espècies hi havia, generalment, més d’un exemplar i, en la majoria dels casos, més de cinc, la qual cosa suposa que el nombre total d’elements de la col·lecció superava els dotze mil. D’altra banda, la col·lecció contenia unes tres-cents espècies que Cardona havia recollit a l’illa de Menorca.

Aquesta col·lecció ha patit importants pèrdues al llarg dels anys a causa de diversos motius: la manca de recursos econòmics per a la conservació, el primer, i també els successus trasllats de la seu de l’Ateneu i les obres de reforma als locals. L’ordenació, documentació i revisió de la col·lecció ha pres embranzida els darrers anys gràcies a l’Administració i a diverses entitats que han donat suport econòmic per dur a terme aquesta tasca. D’aquesta manera s’ha aconseguit actualitzar i digitalitzar més de mil registres. Actualment, però, queda per resoldre el problema de l’emmagatzematge i la conservació, atès que la col·lecció no disposa d’un espai independent per a l’exhibició i el lloc on està ubicada no compleix les condicions ambientals mínimes per a una conservació correcta.

La situació de la col·lecció de Cardona i Orfila del Seminari Diocesà de Menorca és millor que l’anterior, perquè ha estat catalogada per complet, i es disposa d’un espai correcte per a l’exhibició pública. En aquest cas, la col·lecció comprèn diversos àmbits del món natural: d’una banda, hi ha una secció entomològica, que a l’Ateneu s’ha perdut per complet, la qual consta d’un miler de coleòpters, a més d’alguns himenòpters, hemípters i lepidòpters; d’altra banda, hi ha una col·lecció paleontològica amb 950 exemplars i 555 espècies diferents, i finalment hi ha la col·lecció malacològica, amb 461 espècies diferents.

Per acabar, la col·lecció del Museu de Menorca, també de mol·luscs, s’està revisant actualment. Per tant, encara no està inventariada i no és possible aventurar el nombre d’espècies i d’exemplars que conté, però en una primera estimació podríem dir que aquest nombre s’apropa al de les espècies que hi ha a la col·lecció de l’Ateneu.

La segona col·lecció a la qual ens hem referit en el títol d’aquest article, la de Rodríguez i Femenias, també es troba dipositada a l’Ateneu. Originàriament constava de set mil plecs d’algues, bàsicament de la Mediterrània occidental però també de l’Atlàntic, i entre els exemplars conservats n’hi havia alguns dels que havien servit a Rodríguez per identificar espècies noves o fins i tot gèneres nous. En el seu moment fou considerada una de les millors col·leccions d’Europa en el seu àmbit.

Aquesta col·lecció ha estat restaurada i revisada en diverses ocasions, per la qual cosa l’estat de conservació és mínimament acceptable. Tanmateix, les mateixes causes que motivaren la disminució del nombre d’exemplars de la col·lecció de Cardona i Orfila, agreujades pel fet que la integritat de les algues és molt difícil de mantenir si no hi ha unes condicions ambientals molt bones, han fet que dels plecs originals no se’n conservin més que una tercera part. Tampoc no s’exhibeix al públic, ni tan sols parcialment, per manca d’espai, però les fitxes informatitzades es poden consultar a l’Ateneu.

Com a conclusió, es podria dir que la solució per a la conservació i la difusió d’aquestes col·leccions, per tal que puguin prestar servei als investigadors i a la vegada servir de suport a activitats didàctiques, depèn de la possibilitat que totes elles s’apleguin en un sol local amb les condicions apropiades. Cadascuna de les col·leccions és important per ella mateixa, però la reunió de totes, junt amb algunes col·leccions de caire naturalístic més petites que hi ha en diverses entitats i institucions, podria constituir un material expositiu de prou entitat per merèixer un espai específic. D’aquesta manera es racionalitzarien les despeses que suposa una conservació adequada dels materials, però sobretot es visualitzaria la importància del fons museístic de ciències naturals de Menorca, que avui passa desapercebut a causa de la seva fragmentació, i en darrer terme es donaria a conèixer la feina dels naturalistes menorquins del segle XIX i el paper que van fer dins de la comunitat científica de la seva època. ■